
بسم الله الرحمن الرحيم
YAŞIL KÖLGƏ

دانشکده الهیات ومعارف اسلامی

گروه فقه شافعی

مباحث اصول فقه (۲)

هفته یازده هم

استاد : دکتر مصطفی ذوالفقار طلب

دستیار: فردین قمری

دلیل اجمالی هفتم : سد ذرائع

تعریف سد ذرائع :
عبارت سد ذرائع مرکب از دو لفظ«سد» و «ذرائع» است ؛ سد به معنای جلوگیری و ذرائع جمع ذریعه به معنای وسیله است
سد ذریعه به لحاظ ماهیت ذریعه بر دو قسم است
قسم اول : ذریعه بذاته مفسده باشد و به طور طبیعی منجر به مفسده گردد مانند شرب خمر که منجر به فساد عقل می گردد یا قذف منجر به هتک اعراض یا زنا منجر به اختلاط انساب
قسم دوم : ذریعه بذاته مباح باشدکه منجر به مفسده گردد که خود دارای اقسامی است

نکته ۱: علما در سد ذریعه قسم اول متفق القول هستند ؛ وقسم اول اصولا داخل مفهوم سد ذریعه نمی گردد ؛ چه آنکه نوع دریعه آن به طور ذاتی از نوع حرام می باشد.
نکته ۲: مراد از سد ذریعه در اصول فقه بخشی از قسم دوم است که در اقسام سد ذریعه مباح مشخص می گردد.

اقسام ذریعه مباح که منجر به مفسده می گردد:

۱ - ذریعه ایی که وصول به مفسده از طریق آن به ندرت پیش آید مانند نگاه به مخطوبه ، نگاه به زنی که علیه وی شهادت داده شده است ، کشت انگور. به طور معمول موارد مذکور دارای مصلحت (فوائد مشروع) می باشند ؛ هرچند گاهی ممکن است مفسده ایی در آن به بار آورد . ولی شارع این نتایج مرجوح را معتبر ندانسته است؛ مانند قبول شهادت زن به انقضا یا عدم انقضای مدت عده اش ، پذیرش گواهی شهود و... که احتمال کذب نیز در آن وجود دارد.

۲–ذریعه ایی که وصول به مفسده از طریق آن زیاد باشد ؛ به طوری که جانب مفسده اش بر جانب مصلحتش ارجح باشد.

مثال: خرید وفروش اسلحه در وقت جنگ ، اجاره منزل به کسی که آن را در راه فساد همان قمار بکار گیرد ، ناسزا گفتن به خدایان مشرکان در نزد مشرکان ، فروش خمر به اشخاصی که به شغل تهیه خمر معروف هستند.

۳ - ذریعه ایی که شخص مکلف آن را در غیر جایگاه خویش بکار می گیرد ؛ به طوری که مفسده حاصل می گردد .

مثال ۱: نکاح با زنی به هدف حلال گرداندن زن مطلقه بائنه ثلاثه برای شوهر طلاق دهنده او (محلل)

مثال۲: انجام معامله ایی به هدف رسیدن به معامله ربوی؛ مانند اینکه شخصی تلویزیونی را به سه ملیون تومان به طور نسیه به شخصی بفروشد . وسپس به مشتری بگوید آنرا از تو به دو ملیون وپانصد هزار تومان به طور نقد می خرم.

دیدگاه علما درباره اقسام سد ذرائع مباح منجر به مفسده :

۱ - جمهور علما قایل به فتح ذریعه قسم اول می باشند (ذریعه ایی که وصول مفسده از طریق آن به ندرت پیش می آید)

۲ - درباره قسم دوم وسوم ، مالکیه وحنابله قائل به سد این دو قسم از ذریعه می باشند ؛ ولی شافعیه وظاهریه و برخی دیگر از علما قائل به عدم سد ذریعه در این موارد می باشند

* از جمله ادله مالکیه وحنابله آن است که محور در این گونه مسایل، نتایج آن است و به طور راجح این گونه مسائل ، مفسده آور هستند و شریعت اسلامی نیز به منع مفاسد و سد راههای منجر به فساد می پردازد (منع از فساد به اعتبار مقاصد یک فعل)

*از جمله ادله ی شافعیه و طرفداران نظریه آنان ، اباحه ذاتی این نوع مسائل است و به دلیل نتایج احتمالی آن در آینده سد ذریعه نمی گردند.

رابطه سد ذرائع با مصالح مرسله ومقدمه :

اولا : رابطه سد ذرائع با مصالح مرسله :

سد ذرائع مصلحت مرسله را تقویت و بر آن تاکید می کند بلکه یکی از انواع مصالح مرسله سد ذریعه می باشد.

به عنوان نمونه مسائل ذیل در فقه مالکیه از باب سد ذریعه در راستای مصلحت مرسله می باشد .جواز پرداخت اموالی از طرف دولت اسلامی به دولت دشمن جهت در امان ماندن از شر آن دشمن در حالت ضعف دولت اسلامی

۲ - جواز رفع رشوه جهت دفع ظلم یا معصیت ؛به طوری که شدت آن ظلم یا معصیت ، بیشتر از رشوه باشد.

۳ - جواز دفع مال به دولت دشمن به عنوان فدیه برای آزاد سازی مسلمانان در حالت دفع ضرر بزرگتر یا جلب مصلحت بزرگتر.

ثانیا : رابطه ذریعه با مقدمه:

هر چند ذریعه ومقدمه هر دو به لحاظ رابط بودن بین دو قضیه مشترک هستند ، ولی از این جهت با هم متفاوتند که اولا وجود نتیجه مستلزم وجود مقدمه است ولی از وجود مقدمه ، وجود نتیجه لازم نمی آید (وضو ونماز) برخلاف ذریعه که وجود آن نتیجه را در پی دارد ولی وجود نتیجه مستلزم وجود ذریعه نیست(ناسزا گفتن به خدایان مشرکان ذریعه ایی برای ناسزا گفتن به خداوند سبحان است

ادله مشروعیت سد ذرائع :

۱- احتمال راجح بر مفسده آور بودن چیزی ، ظن راجح محسوب می شود وظن راجح در اثبات احکام شرعی عملی (فقهی) وجود ظن راجح معتبر است.

۲-نصوص شرعی وجود دارند که سد ذریعه را تایید کرده اند ، از جمله:

الف : «أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْکَافِرِینَ عَذَابٌ أَلِیمٌ (۱۰۴)بقره.» ای کسانی که ایمان آورده اید ! مگوئید : « رَاعِنَا » و بگوئید : « اُنظُرْنَا » (بر ما نظر َانداز ، در ما نگر ، رعایتمان کن . و خوب بدانچه پیغمبر بر شما فرو می خواند و می گوید) گوش فرا دهید و بشنوید و برای مشرکان (ریشخند کننده ای چون ایشان) عذاب دردناکی است .

ب: «ما اسکر کثیره فقلیله حرام» در این حدیث مقدار کم خمر به علت وصول آن به حالت مستی تحرم شده است ؛ البته تحریم مقدار کم آن بر اساس ضابطه تحریم مقدار زیا آن است

ج: منع از پذیرش هدیه از طرف حاکم یا قاضی تا منجر به تضیع حقوق دیگران نگردد

د: علت نهی از خواستگاری بر خواستگاری دیگران ، معامله بر معامله دیگران ، منع از ایجاد کینه ورزی است.